

Cercetarea etnologică în zone multiculturale a devenit o prioritate încă acum două decenii și jumătate, întrucât acestea, ieșind din tiparul „specificului național”, al căutării insistente a valorilor tradiționale perene și a unității folclorului românesc, nu au făcut obiectul studiilor specialiștilor în perioada comunistă.

Într-un fel, cercetarea noastră de la Nădlac – coordonată 3 ani de-a rândul de dr. Rodica Elena Colta – s-a înscris în demersurile de recuperare și compensare a acestor omisiuni, deci într-un anumit tip de etnologie de urgență. Însă pentru noi, cercetători și tineri debutanți proveniți fără excepție din Vechiul Regat, experiența s-ar putea mai curând defini ca *anthropology at home*, o cunoaștere a Celuilalt de lângă noi. Nu este vorba atât de o barieră lingvistică cât de apropierea unui mod de viață, de înțelegerea și aprecierea unor valori și de o privire onestă asupra unui trecut care nu poate fi nesocotit, întrucât face parte dintr-unul comun.

Problema epistemică pe care o astfel de întreprindere o pune este aceea a poziționării: concret, chiar dacă vorbim de un Altul, diferit de Noi, istoria comună și partajarea de-a lungul secolelor a unui *loc* comun de manifestare, atenuază diferențele întrucât intervin, pe lângă negocierea frontierelor identitare, procese precum: aculturația, bricolajul și metisajul¹. Așa cum arăta Claude Rivière, „La distinction entre l'autre et moi, eux et nous, est seulement proposée dans un but heuristique, c'est-à-dire de recherche, et non pas pour renforcer des types idéaux souvent opposés par couples: primitif/civilisé, sociétés rationnelles, communauté / société.”². Nici măcar evaluări care să ia în calcul capacitatea de conservare și transmite, cultivarea valorilor tradiționale ca răspuns la uniformizare și globalizare nu-și au rostul în afara unei abordări globale a ariei de referință, a profilului ei cultural și a factorilor care l-au influențat. Prin urmare, singura soluție viabilă și eficientă s-a conturat a fi abordarea din interior, cu toată dificultatea pe care aceasta o presupune.

Încă de la început, ne-a frapat îmbinarea dintre vechi și nou, dintre monumentalul citadin și un mod de viață impregnat de ruralitate, reflectată nu doar în configurația orașului, ci și în cea a amintirilor. Pe de o parte,

---

* Conf. dr. habil. Narcisa Știucă, Universitatea din București.

¹ Ferréol, Gilles; Jucquois, Guy (2005), *Dicționarul alterității și al relațiilor interculturale*, Iași, Ed. Polirom.

² Rivière, Claude (1999), *Introduction à l'anthropologie*, Paris, Hachette, p. 12.

Nădlacul și nădlăcanii dovedesc o vocație urbană întrucât, odată cu așezarea strămoșilor lor la începutul secolului al XIX-lea, dezvoltarea așezării a fost orientată arhitectural, social și cultural către valorile orașului. Pe de altă parte, însăși migrația din Tótkomlós a fost determinată economic, slovacii fiind buni cultivatori de pământ și crescători de animale, fapt care le-a consolidat în timp o poziție privilegiată în zonă și a generat chiar evaluări pozitive.

Prin urmare, reconsiderând primele impresii, am avut certitudinea că celor două fațete ale identității locului trebuie să le fi corespuns două atitudini complementare ale locuitorilor, iar acest lucru s-a confirmat destul de repede. Însă un aspect revelat încă de la primele contacte cu echipa de cercetare a fost acela al interesului slovacilor din Nădlac pentru etalarea valorilor etnice. Desigur că această tendință a grupurilor minoritare ne era familiară din cercetări anterioare în zone multiculturale. Este o strategie de dată recentă – manifestată după căderea Zidului Berlinului – prin intermediul căreia comunitățile încearcă să-și impună valorile identitare. De ce etnicitatea este în percepția unei comunități precum cea a slovacilor nădlăcani mai lesne de reliefat și mai convingătoare? De ce, după multe decenii în care au apreciat și adoptat „modelul bănățean”, concretizat într-un anumit tip de civilitate, într-un mod de viață orientat către tipare și mode urbane, emblemele identitare de odinioară nu li se mai par eficiente?

Așa cum am arătat într-o altă lucrare, „zonele multietnice și multiconfesionale /.../ s-au creat prin suprastratificări, interferențe și interacțiune”, manifestându-se ca arii interculturale. Mai mult ca oriunde, în asemenea zone se pune problema identificării mărcilor identitare ale fiecărui grup, urmărindu-le diacronic (schimbările în timp) și sincron (variațiile locale/zonale, eventual, în raport cu aria culturală de origine, dar mai ales cele datorate conviețuirii alături de alte grupuri)³. Acestea depind de formarea, persistența și transformarea identității fiecărui grup iar identitatea etnică se constituie dintr-o serie de tipuri de identități ce oglindesc atât diferențierile interne pe criterii sociale, de gen, de vârstă etc., cât și modul în care se conturează și funcționează relațiile dintre in-group și out-group⁴. Conștiința de sine a grupului și impunerea liderilor fac operative anumite criterii de acceptare sau de respingere a indivizilor căci identitatea etnică se fundamentează pe *diferență* iar aceasta este dictată atât

---

³ Buzaș-Neagoe, Andreea; Știucă, Narcisa (2010) – „Consolidarea identității etnice prin asumarea emblemei vestimentare” în *Caietele ASER nr. 6 [Științe, tehnologii și arte tradiționale]*, Oradea, Ed. Muzeului Țării Crișurilor.

⁴ Weber, Max: *The Origin of Ethic Groups*, în *Oxfordreaders: Ethnicity*, edited by John Hutchinson and Anthony D. Smith, Oxford University Press, Oxford – New York, 1996. 35

de *constante culturale*, cât și de *variabile sociale* care sunt puse în slujba relevării diferenței și consolidează coeziunea internă.

Dacă luăm în discuție coordonatele etnicității⁵, între care *frontierele* dețin o poziție privilegiată în perpetuarea grupurilor, identificăm două serii de *mărci identitare*: cele *interioare* (miturile, riturile, modelele eroice și cele comportamentale, simbolurile care slujesc definirii profilului spiritual și ordonării sociale) și cele *exterioare* (habitatul, vestimentația, alimentația, repertoriul de tip tradițional toate slujind diferențierii și impunerii propriilor valori). Ideea de *graniță identitară* se naște din necesitatea de a proteja un material cultural moștenit și transmis, un set de valori, mituri și simboluri puse în act de tradiții și de un repertoriu specifice⁶.

În afară de resorturile interioare și de mecanismele care, funcționând de la sine, asigură conservarea trăsăturilor identitare, în epoca actuală se face tot mai pregnant simțită prezența liderilor informali și a purtătorilor tradițiilor. Aceasta pentru că, mai mult decât în epocile anterioare, confruntarea cu alteritatea are loc pe fronturi mult mai ample, societățile actuale nemaifiind propriu-zis tradiționale, încapsulate în propriul spațiu genetic. Ele au nevoie - pentru afirmare și confirmare - de mijloace de expresie și de cadre diferite de manifestare în raport cu cele consacrate de „societățile mecanice”. Fenomenul globalizării a adus cu sine exigențele democratizării culturii, dar, în același timp, a conturat necesitatea prezervării moștenirii culturale și prin ea, a reliefării diferențelor. În aceste condiții, cercetarea etnologică orientată pe investigarea, evaluarea și interpretarea patrimoniului cultural imaterial își reconsideră strategiile și tactica de abordare a insider-ilor.

Teorii ale cercetării etnologice formulate la sfârșitul secolului trecut indică o serie de persoane (și roluri comunicaționale) care contribuie la desfășurarea anchetei de teren: între aceștia se numără „angajații domestici”, care pot fi și intermediari și/sau informatori, funcția lor științifică fiind cu totul informală; apoi „anchetatorii auxiliari” - elevi, voluntari - care au puțină inițiativă, dar pot face operații diferite (transmit chestionarele, organizează întâlniri, mijlocesc relații). „*Auxiliarii direcți*” sunt foarte importanți în demersul de cercetare orală întrucât ei sunt de fapt traducători interpreți, „veritabile mâini drepte ale etnologului”, care „fabrică” sau protejează în mod diplomatic relațiile, având grijă „să explice cultural” proiectul etnologic. O a treia categorie este cea a „agenților de legătură socială”. Ei sunt înainte de toate intermediari și promotori ai culturii locale, mijlocitori ai etnologului în interiorul societății, al grupului

---

⁵ Ferréol & Jucquois, *op.cit.*: p. 280

⁶ Barth, Fredrik (1996): *Ethnic Groups and Boundaries*, în *Oxfordreaders: Ethnicity*, edited by John Hutchinson and Anthony D. Smith, Oxford University Press, Oxford – New York: 75 squ

sau al instituțiilor⁷. În cazul nostru, *auxiliari direcți și agenți de legătură socială* au fost inșii din interiorul comunității: intelectualii, cunoscătorii și purtătorii tradițiilor – recunoscuți și recomandați de membrii comunității –, activiștii culturali și reprezentanții autorităților locale (UDSCR, școală, biserică).

Fără a desconsidera tradiția selectării informatorilor, în anchetele de teren desfășurate în Nădlac, am operat cu un decupaj de subiecte privilegiind contactul și dialogul cu exponenți specializați: oamenii Bisericii – preoții, cantorul – pentru cercetarea vieții religioase dar și a sărbătorilor de peste an și a riturilor de trecere, profesorii, atât cei slovaci, cât și cei români, pentru configurarea stilului de viață *rurban* și evoluția culturală, activiștii UDSCR, custodele casei-muzeu și purtătorii emblemelor etnice care se bucură astăzi de o apreciere deosebită.

Nu ne-au interesat în mod deosebit aspectele etnografice și etnologice cu atât mai mult cu cât, acestea constituiseră un capitol documentat al tezei doamnei Rodica Elena Colta susținută în 2008 și anterior în *Atlasul culturii populare a slovacilor din România* (1998), ci preocuparea de a tezauriza, transmite și promova valorile pe care astăzi comunitatea le consideră reprezentative. Această opțiune ne-a determinat către alegeri „necanonice” a interlocutorilor: nu a primat vârsta (deși, în unele cazuri, aceasta s-a impus de la sine), ci valorile pe care aceștia au ales să le impună și competențele recunoscute. Am recurs, altfel spus, la o descriere din interior a cotidianului și sărbătorescului, o *etnografie a meseriilor și ocupațiilor mărunte*, ignorate în mod obișnuit de cercetători și socotite - în mod nedrept - ca fiind incapabile de a furniza materiale etnologice valoroase întrucât nu sunt revelatoare de repertorii, roluri și posturi ceremoniale și rituale.

În Nădlac, racordarea la valorile urbane zonale adoptând anumite embleme, precum vestimentația și griliașul, s-a manifestat în urmă cu multe decenii. A fost o soluție de armonizare a slovacilor cu elementele care defineau aria de vest a României. Ulterior, acestea s-au menținut, în ciuda faptului că celorlalte comunități și păături sociale li s-au părut desuete, motiv pentru care au renunțat la ele. În fond, aderarea la valorile urbane fusese pentru primele generații de slovaci stabilite în Nădlac o formulă de exprimare a stilului de viață pe care l-am numit *rurban*. Prin urmare, aceasta a generat specializări și, ulterior, exponenți de excepție. Parcursul lor ocupațional se supunea tradiției zonale: orientarea către centre meșteșugărești de prestigiu, îndeplinirea unui ciclu de inițiere, continua perfecționare a meseriei, toate au contribuit la impunerea lor în rândul

---

⁷ Copans, Jean (1998) - *L'enquête ethnologique de terrain*, Paris, Nathan: p. 56-57.

concetătenilor, dar, ceea ce este esențial, la modelarea gustului și comportamentului lor în raport cu noile achiziții.

Ne putem lesne imagina că o nuntă din prima jumătate a veacului trecut la care domnișoarele de onoare erau îmbrăcate în splendide rochii-uniformă croite după cele mai recente modele central-europene de care dispunea Croitorul Nădlacului iar tortul mirilor era o spectaculoasă caleașcă din zahăr caramelizat realizată de Femeia-cu-Griliașul constituia un eveniment care evidenția status-ul familiilor și exprima convingător înclinația acestora către nou și fastuos.

Identificarea altor două preparate alimentare investite cu valoare identitară – colacul și cârnațul de Nădlac – ne-a îndreptat către alți doi purtători ai tradițiilor. Colacul are pentru slovacii din Nădlac valoare ceremonială și rituală fiind, întocmai ca pentru alte grupuri etnice, dar și ofrandă în același timp. Dacă prepararea colacului în contextele festive de peste an constituia sarcina fiecărei gospodine, momentele de trecere a pragurilor existențiale presupuneau un efort sporit și chiar măiestrie, prin urmare au fost preluate de persoane specializate. Femeia-de-Colaci s-a dovedit o foarte bună cunoscătoare și păstratoare nu doar a obiceiurilor alimentare ale slovacilor ci și a contextelor nupțial și funerar cu întreaga serie de prescripții, interdicții și gesturi ritualizate. Prin transmiterea lor ea își consolidează poziția ocupațională acordând acțiunilor ei importanța meritată întrucât poartă amprenta vechimii și a specificului rural.

Cârnațul, de fapt, „salamul slovăcesc” se încadrează tot în aceeași paradigmă și îl regăsim în diferite variante pe aria amplă a graniței de vest. Odinioară a făcut parte din proviziile nelipsite oricărei gospodării în care munca agricolă și traiul la sălaș nu mai lăsau răgazul preparării sofisticate a cărnii între două sacrificări. Era totodată semn al cumpătăriei și chibzuinței, dar și al bunăstării; astăzi este un produs rafinat și costisitor atât prin ingredientele atent dozate, cât mai ales prin procedeele succesive, de lungă durată, de preparare și maturare. Astăzi, Cârnațarii din Nădlac respectă o rețetă – rustică în ultimă instanță – a cărei savoare este dată de condimente – în special de boiaua produsă în propriile grădini – și de procesul de uscare-afumare. Nu mai este, așadar, un preparat casnic destinat să asigure, în toiul verii, o masă muncitorilor ci este esența însăși a gustului țărănesc slovac. Cu toate acestea, interesantă este tentația cosmopolită a nădlăcanilor manifestată prin conectarea cârnațului, ca și a griliașului, la valorile culinare ale Europei: despre originea rețetei celui dintâi tradiția orală afirmă că aceasta ar data din secolul al XVI-lea, fiind de proveniență germană, tot astfel cum deserturile de zahăr caramelizat și nucă ar fi descins, ca o modă de mare eleganță, din chiar bucătăriile regale franceze!...

În fine, o altă emblemă exterioară pe care ne-am propus să o analizăm a fost vestimentația. Există în trecutul slovacilor din Nădlac – cu vestigii în casa-muzeu – o etapă cu puternică amprentă etnică și țărănească și cu particularități pe care, la timpul potrivit, le-am semnalat⁸. Un martor vizual mai vechi decât piesele expuse în muzeu îl constituie „icoana cea mare”, de fapt, tabloul așezării slovacilor în Nădlac la 1803. Dar tabloul este el însuși o ficțiune, o alegorie, întrucât a fost realizat la celebrarea centenarului de către pictorul F. Dedinský și este de presupus că s-a inspirat din ținuta cotidiană și festivă a contemporanilor săi.

A urmat apoi „orașenizarea” și afirmarea unei vestimentații zonale manifestată prin adoptarea unor piese vestimentare plasate între oraș – materialele și accesoriile utilizate – și sat – prin croială, componente și distribuția lor în funcție de vârstă și statut marital. Analizate comparativ, fotografiile din albumele de familie ale arădenilor și bănățenilor de după 1900 – indiferent de localitate și de compoziția ei etnică – prezintă, în mare, aceleași caracteristici.

Cea de-a treia etapă în transformarea „portului tradițional slovac” este cea la care și noi am fost martori și pe care am numi-o *reetnicizare*. Este vorba despre recursul la configurația țărănească a portului, mai degrabă, o *folclorizare* a acestuia în condițiile în care nici materialele, nici tehnica, nici ornamentele nu mai sunt cele tradiționale, mai ales în cazul costumului-uniformă de scenă al membrilor ansamblului de dansuri „Sálašan”. Mai mult decât atât, Țesătoarea Nădlacului, măritată aici, dar născută în Chevereșul Mare, a introdus în piesele de port și în țeșăturile decorative de interior elemente specifice comunităților slovace din Banat, origine din zonele centrale ale Slovaciei. Ea este exponenta „artei populare slovace din Nădlac” atât la manifestări festive din străinătate, cât și la cele locale, eforturile ei de „readucere la cele din bătrâni” fiind apreciate de congeneri și chiar încurajate cu entuziasm.

Cercetarea noastră nu a avut așadar simple scopuri etnografice, ci a ținut către evaluarea a ceea ce astăzi slovacii din Nădlac apreciază că au moștenit și doresc să transmită. Pe de altă parte, inițiind ample discuții cu exponenții tradițiilor actuale, am putut surprinde resorturile care au activat spiritul etnic impunându-l ca pe o valoare comunitară în sine. Povestirile de familie și cele de viață s-au îmbinat cu descrierea etnografică conferindu-i acesteia argumentele vechimii și ale continuității. Nu au lipsit judecățile de valoare, raportările la propriul trecut și la Ceilalți și nici aprecierile cu privire la vitalitatea, modificarea și perpetuarea propriilor

---

⁸ Buzaș-Neagoe, Andreea; Știucă, Narcisa (2010) – *op. cit.*

tradiții. Astfel, selectarea acestui tip de interlocutori s-a dovedit profitabilă și fertilă pentru demersul de evaluare a patrimoniului local viu și a capacității de preservare a acestuia în condițiile globalizării și ale reacțiilor identitare pe care aceasta le generează în ariile multietnice.

Bibliografie

Ferréol, Gilles; Jucquois, Guy

2005. *Dicționarul alterității și al relațiilor interculturale*, Iași, Ed. Polirom.

Rivière, Claude

1999. *Introduction à l'anthropologie*, Paris, Hachette.

Buzaș-Neagoe, Andreea; Știucă, Narcisa

2010. „Consolidarea identității etnice prin asumarea emblemei vestimentare” în *Caietele ASER nr. 6 [Științe, tehnologii și arte tradiționale]*, Oradea, Ed. Muzeului Țării Crișurilor.

Weber, Max: *The Origin of Ethnic Groups*, în *Oxfordreaders: Ethnicity*, edited by John Hutchinson and Anthony D. Smith, Oxford University Press, Oxford – New York, 1996. 35 sq

Barth, Fredrik

1996. *Ethnic Groups and Boundaries*, în *Oxfordreaders: Ethnicity*, edited by John Hutchinson and Anthony D. Smith, Oxford University Press, Oxford – New York: 75 sq

Copans, Jean

1998. *L'enquête ethnologique de terrain*, Paris, Nathan.